

Стучинська Н.П.,
*аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою
Національної академії державного управління
при Президенті України*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено взаємозв'язки між поняттями “економічна безпека” та “національна безпека”. Запропоновано визначення цих термінів. Розглянуто складові економічної безпеки держави. Проаналізовано процес цілепокладання у сфері економічної безпеки та його вплив на систему національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, економічні інтереси, національні інтереси.

ECONOMIC SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY STRUCTURE

The article reviews the relationship between the concepts of “economic security” and “national security”. A number of definitions of economic security are given. The components of the economic security are given. Analyzed the aims in the sphere of economic security, connections with aims of national security.

Keywords: national security, economic security, economic interests, national interests.

Постанова проблеми. Висока динаміка економічних змін у світі, активна діяльність міжнародних фінансових інституцій, посилення транскордонної співпраці породжують необхідність подальшого дослідження безпекових питань, зокрема тих, що стосуються економічної сфери. Виходячи з цього, економічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки, а реалізація безпекових інтересів, що мають економічний контекст, відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства, зміцненні суверенітету нації, реалізації соціальної політики держави. Визначення сутності економічної безпеки, її складників, взаємозв'язку між ними, практичних аспектів реалізації має непересічне значення в сучасних умовах, оскільки виступає необхідною передумовою забезпечення національної безпеки держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення економічної безпеки перебували та продовжують перебувати в полі пильної уваги науковців з моменту набуття Україною державно-політичної незалежності. Зокрема, ці питання розглядають В.Амітан, О.Білорус, І.Бінько, Д.Буркальцева, З.Варналій, В.Геєць, Я.Жаліло, В.Кириленко, Г.Пастернак-Таранушенко, В.Третяк, Р.Покотиленко та ін. З правової точки зору окремі аспекти забезпечення економічної безпеки розглянуто в законах України “Про основи національної безпеки” [7], “Про боротьбу з корупцією” [5], “Про захист від недобросовісної конкуренції” [6] та ін.

Метою даного дослідження є визначення взаємозалежності між поняттями “економічна безпека” та “національна безпека”, аналіз сутності економічної безпеки, її структури (складників), принципи співвідношення процесів забезпечення національної та економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року, економічна безпека є складовою національної безпеки. Остання здійснюється шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій, програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, інформаційній та інших сферах. У законі чітко вказується, що “національна безпека України – це захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам” [7].

Як йшлося вище, термін “економічна безпека” є змістовно вужчим, ніж “національна безпека”, але при цьому залишається її невід’ємною складовою. Наприкінці ХХ ст. сформувалися чотири основні підходи до наукового дослідження проблем економічної безпеки:

1. Теорія соціально-економічних катастроф. Вивчає соціальні та економічні кризи, спираючись на методологічні положення теорії складних систем і термодинаміки.
2. Теорія ризиків. Вивчає типологію та природу економічних ризиків.
3. Теорія конфліктів. Досліджує соціальні причини економічних конфліктів.
4. Теорія самоорганізації складних систем. Вивчає закономірності безпечного і стабільного функціонування та розвитку складних систем, зокрема, економічних.

Очевидно, саме теорія самоорганізації складних систем, заснована на ідеях лауреата Нобелівської премії І.Пригожина, є найбільш перспективним

методологічним підходом щодо осмислення загального контексту проблем економічної стабільності й безпеки. При цьому безпека цілком обґрунтовано вважається однією з основних характеристик функціонування та розвитку будь-якої системи, зокрема економічної. Цілком природно, що потреба в забезпеченні безпеки має першочергове значення для суб'єктів економічної діяльності.

З огляду на відсутність єдиного визначення категорії “економічна безпека” (в тому числі в законодавстві), у науковій літературі також панує розмаїття теорій. Позиції вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань економічної безпеки відрізняються як за системою підходів, так і за змістом. Зокрема, на думку Л.Дмитриченка, економічна безпека – це стан держави, за якого вона має можливість створювати й розвивати ефективні умови для перспективного розвитку та зростання добробуту громадян. Основним критерієм економічної безпеки країни вважається здатність її економіки зберігати або, принаймні, швидко поновлювати рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів (товарів, послуг, технологій тощо) або виникнення кризових ситуацій внутрішнього чи зовнішнього характеру [4].

У свою чергу О.Кириченко пропонує визначення економічної безпеки держави як загальнонаціонального комплексу заходів та механізмів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, використання якого дає змогу досягнути та підтримувати стабільний розвиток економіки держави [8].

У західній літературі поняття “економічна безпека” трактують у наступний спосіб: як здатність економічної системи країни протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників у досягненні макроекономічних задач на постіндустріальному рівні розвитку держави [1]; як якісну характеристику економічної системи, що відображає можливості росту економіки, здатність запобігати її дестабілізації, а в умовах кризи – надає можливість стабілізувати [2].

Складовими економічної безпеки, згідно “Методики розрахунку рівня економічної безпеки України”, затвердженої Міністерством економіки України, є [9]:

- макроекономічна – це такий стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;
- фінансова – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

- зовнішньоекономічна – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

- інвестиційна – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів;

- науково-технологічна – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;

- енергетична – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану;

- виробнича – це такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та розширене її відтворення;

- демографічна – це такий стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

- соціальна – це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз;

- продовольча – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Реалізація інтересів у сфері економічної безпеки є обов'язковою умовою забезпечення добробуту нації, сталого розвитку суспільства,

забезпечення національної безпеки в цілому. Проте важливо розуміти, що цілі економічної та національної безпеки можуть різнитись, а інколи навіть бути взаємовиключними. Їх узгодження є необхідним для ефективного функціонування країн.

Проведений нами аналіз наукових джерел з даної проблематики свідчить, що задля успішного об'єднання та включення економічних інтересів в структуру політики національної безпеки необхідним є осмислення наступних принципів:

Перше. Економічні інтереси є незалежним та важливим елементом національних інтересів. Цей принцип видається очевидним, але, як показує практика, часто відходить на другий план у міжнародній політиці. Поза всяким сумнівом національна безпека покликана забезпечувати досягнення й підтримку належного рівня життя та добробуту населення, але це не означає, що кожен крок, який підвищує національну безпеку, є бажаним для економічної безпеки.

Друге. Економічна політика та механізми її здійснення є цілісною системою. Така цілісність може бути втрачена, цілком або частково, якщо механізми економічної політики надмірно експлуатуються як засіб задля досягнення інших цілей. Зокрема механізми, що забезпечують ефективність економіки та економічної політики можуть бути деформовані, спотворені, коли вони надто часто пристосовуються під неекономічні цілі та угоди. Наприклад, такі міжнародні організації, як СОТ чи G-20, що регулюють діяльність у сфері зовнішньої політики, можуть спричинити експлуатацію національної торгової системи або національної економічної політики, якщо країна не в змозі повною мірою виконувати зобов'язання за домовленостями. Це свідчить, що потрібно з належною увагою аналізувати, чи узгоджуються загальнонаціональні (в тому числі економічні) інтереси з інтересами міжнародної політики у контексті необхідності збереження їхньої цілісності.

Третє. Важливою для економічної безпеки є роль неурядових організацій. Загалом, уряд не має змоги в середньо- і довгостроковій перспективі оптимізувати вирішення такого багатоаспектного питання, як повна інтеграція економічної безпеки в політику національної безпеки. Практика успішних країн показує, що прерогатива в цьому виді стратегічного планування за неурядовими аналітиками, науковцями, іншими агенціями, особливо тими, до складу яких входять аналітики, що мають досвід роботи в уряді. Тим не менше, урядові чиновники можуть відігравати роль так званого “генератора”, пропонуючи напрями досліджень, які є особливо актуальними у даному часовому проміжку.

Отже, економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки. При цьому основним критерієм економічної безпеки є здатність економіки країни зберігати та підвищувати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз. У західній літературі панує думка, що економічна безпека – це забезпечення в довгостроковій перспективі: а) економічної незалежності (фінансової, сировинно-ресурсної, інноваційної тощо); б) економічної стабільності (рівня розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому); в) економічного розвитку (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення).

Такий підхід до трактування суті економічної безпеки (країни, регіону, підприємства) відображає її основне функціональне значення – збереження економічної самостійності та досягнутого рівня розвитку, а також підвищення конкурентоспроможності й розширення можливостей подальшого зростання. Саме тому економічну безпеку варто розглядати не лише як стан захищеності національних інтересів, але й можливість застосування інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту нації на довгострокову перспективу.

Список використаної літератури

1. Presidential Documents (<http://www.archives.gov/federal-register/executiveorders/pdf/12835.pdf>).
2. Roosevelt F.D. State of the Union Message to Congress. January 11, 1944 (www.fdrlibrary.marist.edu/011144.html). – Р. 5.
3. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення [Електронний ресурс] / В. Г. Андрійчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uazt/2010_2k.pdf
4. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : монография. — Донецк: УкрИТЭК, 2008. — 330 с.
5. Закон України “Про боротьбу з корупцією” [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356/95-вр>
6. Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” [Електронний ресурс]. – <http://zakon.rada.gov.ua/go/236/96-вр>
7. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351.
8. Кириченко О.А. Проблеми управління економічною безпекою суб’єктів господарювання : монографія / О.А. Кириченко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев та ін. – К. : УЕП “Крок”, 2008. – 401 с.

9. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

10. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 149-157.

11. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 5–12.

